

Vladimir Solovjov, profeet van de etherische Christus

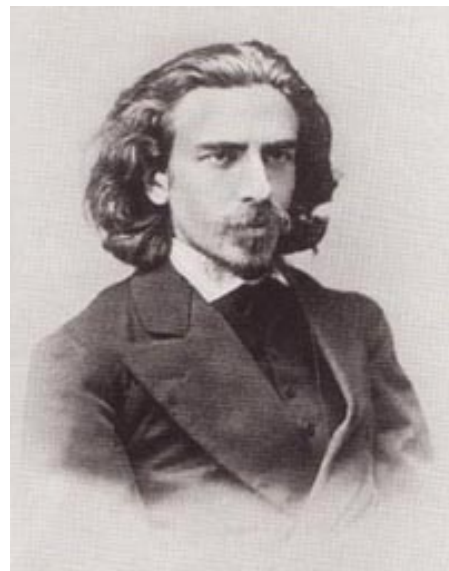
Deze maand is het 150 jaar geleden dat Vladimir Solovjov werd geboren, de grote Russische dichter-filosoof. Het stempel dat hij op zijn tijd drukte was groot: zowel de Russische dichtkunst als filosofie van de twintigste eeuw zijn zonder hem niet denkbaar. Wat heeft Vladimir Solovjov mensen van de 21ste eeuw te zeggen?

Ton Jansen

vertaler en uitgever

'Eén van de grootste geesten van heel Rusland', roemde Rudolf Steiner Vladimir Solovjov ooit.¹ Daarbij merkte hij tegelijkertijd op dat Solovjov voor westerlingen 'buitengewoon moeilijk te begrijpen is'. Maar, zo zegt hij verder: 'Antroposofen moeten hem echter leren kennen (...), ze zouden zich tot een zeker begrip van Solovjov moeten kunnen opwerken.' Prikkelende uitspraken, die om een nadere verklaring vragen.

Om te beginnen schets ik zijn levensloop. Opgroeiend in een groot en ontwikkeld Russisch gezin, krijgt Solovjov zowel de Europese cultuur als het christendom met de paplepel ingegoten. In de puberteit een bevolgen materialist en atheïst, vindt Solovjov tijdens de adolescentie zijn geloof weer terug. Nu ziet Solovjov het als zijn opgave om 'het geloof van onze vaders te rechtvaardigen'²: weliswaar 'absoluut waar', maar 'ten gevolge van historische voorwaarden (...) in een niet-geëigende vorm opgesloten en met allerlei nonsens overladen', streeft Solovjov ernaar om 'de eeuwige inhoud van het christendom (...) in een vorm te gieten, die volkomen met de rede in overeenstemming is'.³ Zestien jaar oud gaat Solovjov aanvankelijk natuurwetenschappen studeren, maar na het hervinden van zijn geloof stapt hij over op de filosofie. Nog maar nauwelijks volwassen rondt hij deze studie af met zijn magister-proefschrift *Crisis van de westerse wijsbegeerte*. Hierin bekritiseert hij vooral de eenzijdige ontwikkeling van het westerse denken, dat in de vorm van het positivisme iedere bovenzinnelijke realiteit ontkent. Hiermee strijkt hij de '*Zapadniki*' ('Westelijken') recht tegen de haren in en het effect is er dan ook naar. 'Ik herinner mij niet, ooit zo'n dispuut te hebben meegemaakt', schrijft een ooggetuige de volgende dag in een brief. 'De strijd ging levendig heen en weer: het publiek viel in twee partijen uiteen; de ene groep viel Solovjov met applaus bij, de andere zijn tegenstanders'.⁴ Het dispuut eindigt met een eclatante overwinning voor Solovjov, hij wordt zelfs een 'profeet' en een 'geniaal mens' genoemd. Door dit optreden is zijn naam als filosoof op slag gevestigd.

Filosoof van een spiritueel christendom

Direct na dit succes wordt Solovjov tot docent filosofie aan de universiteit van Moskou gekozen en de komende zeven jaar laten hem vooral als wetenschapper in academische kringen zien, die aan de ontwikkeling van zijn 'vrije theosofie' werkt, een synthese van wetenschap, filosofie en religieuze waarheid. In 1877 verhuist hij naar Petersburg, waar hij een aanstelling krijgt bij het ministerie van Onderwijs. Hij kan echter zijn eigen studies voortzetten, niet alleen van de reguliere wetenschap, maar ook van mystici als Jakob Böhme en Immanuel Swedenborg, de kabbala, gnosis, enzovoorts. Uiteindelijk zal hij vrijwel heel het weten van zijn tijd bestrijken, inclusief de wereldliteratuur en alle

belangrijke godsdiensten. Tien talen machtig leest Solovjov het merendeel van deze werken in de originele taal. Centraal daarbij staat de Bijbel als woord van God. In latere jaren draagt hij, zo wil het verhaal, in de ene zak van zijn pandjesjas altijd een exemplaar van het Nieuwe Testament in het Grieks en in de andere een exemplaar van het Oude Testament in het Hebreeuws.

Amper 25 jaar oud houdt Solovjov in 1878 in de hoofdstad Petersburg zijn beroemde twaalf *Lezingen over de Godmensheid*. Onder de zeer talrijke toehoorders bevond zich ook Solovjovs vriend Dostojevski en soms ook Lev Tolstoj. In deze lezingen tracht Solovjov het wezen van het Absolute, opgevat in de zin van de christelijke Triniteit, te schetsen en te laten zien hoe het kosmische en historische proces noodzakelijkerwijze uit dit goddelijke wezen voortvloeit. Zowel naar inhoud als vorm is dit werk een nog altijd ongeëvenaard hoogtepunt in de culturele geschiedenis van de mensheid. De gedachten die Solovjov in de Voorlezingen ontplooit zijn in veel opzichten verwant met het ideeëngoed van het neoplatonisme en de kerkvaders van het vroege christendom (en van latere denkers als Spinoza en Schelling). In zijn Inleiding bij de uitgave van 1921 merkt Rudolf Steiner over dit werk op, dat men zich 'bij het lezen van Solovjov terugverplaatst [kan] voelen in de tijd van de vierde tot de achtste eeuw, waarin de christelijke wereldbeschouwing werd ontwikkeld', terwijl – en dat is het bijzondere – tegelijkertijd over alles wat Solovjov de lezer meedeelt 'de geest van moderne Europese begrippen waart'.⁵ Deze opmerking krijgt extra cachet wanneer we bedenken dat Rudolf Steiner in zijn karmavoordrachten van 1924 onthult hoe de individualiteit van Solovjov zelf in de vierde eeuw na Christus op aarde geïncarneerd was.⁶ Net als Solovjov later is deze persoonlijkheid 'grondig op de hoogte [...] van alles wat eigenlijk de echte, spirituele substanties van het christendom in die tijd waren'. In Solovjov zien we dit spirituele christendom weer terug, nu in een eigentijdse vorm.

Eenwording der kerken

Vanwege problemen met de censuur kon de tekst van deze lezingen uiteindelijk pas in 1881 in druk verschijnen, in een ten dele sterk gewijzigde vorm. Hiermee – en met zijn tweede proefschrift, waarop hij in 1880 tot doctor in de filosofie promoveert – komt er een soort voorlopige afronding aan zijn filosofie en begint Solovjovs tweede, meer maatschappelijk georiënteerde levensperiode. De aanzet is zijn spraakmakende optreden in 1881, na de moord op tsaar Aleksandr II. Als enige in Rusland heeft Solovjov, dan 28 jaar oud en inmiddels een grote beroemdheid, de moed om de nieuwe tsaar Aleksandr III openlijk tot vergeving van de moordenaars op te roepen. De lezing eindigt in een onbeschrijflijk tumult, dat bijna op een handgemeen tussen voor- en tegenstanders van Solovjov uitloopt. Solovjov krijgt van de tsaar een officiële berisping, alsmede het 'verzoek' zich enige tijd van openbare lezingen te onthouden. Hij houdt de eer aan zichzelf en dient zelf zijn ontslag in bij de universiteit van Petersburg, waar hij kort daarvoor een aanstelling als privaattoecent had gekregen. Vanaf dit moment leeft hij als vrij schrijver, zonder vast inkomen en zonder vaste woon- of verblijfplaats, nu eens te gast bij vrienden, dan weer in hotels verblijvend.

De handen vrij wijdt Solovjov zich nu helemaal aan het streven naar eenwording van de kerken, waarbij hij omwille van deze eenwording gaarne bereid is tot het offer om de kerk van Rome als centrale autoriteit te erkennen. Maar weinigen hebben deze 'vrijage met Rome' en Solovjovs kritische opstelling jegens de russisch-orthodoxe kerk – ten dele ingegeven door zijn teleurstelling over haar totale zwijgen in 1881 – in deze jaren kunnen begrijpen. Daarnaast treedt Solovjov vanaf nu via tal van tijdschriftartikelen op tegen allerlei maatschappelijke misstanden, zoals het antisemitisme en de onderdrukking van de Poolse minderheid.

Zijn gewetensvolle optreden brengt Solovjov evenwel niet alleen in botsing met de conservatieve (orthodoxe, slavofiele) krachten in de Russische samenleving, staat en kerk voorop, maar uiteindelijk ook met de internationale rooms-katholieke kerk. Ten diepste ontgoocheld door al deze tegenwerking besluit Solovjov aan het einde van de jaren tachtig

zich weer vooral te richten op de zuivere filosofie.

Dichter en profeet

Waar Solovjov eerst vooral een Russische professor was, en later een ridder-monnik die te vuur en te zwaard voor een broederlijke samenleving streed (die hij een 'vrije theocratie' noemt), daar ontpopt hij zich in zijn laatste jaren ten slotte als een echte dichter en profeet. Meer en meer openbaren de geheimen van de natuur en van de mens zich aan hem in de diepte van zijn ziel, terwijl hij tegelijkertijd een steeds scherper oog krijgt voor de processen in de samenleving. Kunst, wetenschap, filosofie en religie beginnen bij hem steeds meer samen te vallen in een alomvattend visionair geheel.

Het begin van deze periode wordt gevormd door twee opstellen uit 1889 en 1890 over schoonheid in respectievelijk de natuur en de kunst. Deze zijn te beschouwen als de basis voor Solovjovs esthetica, die overigens nooit helemaal tot ontwikkeling is gekomen. Hierbij dient onder kunst echter geen pure nabootsing van de uiterlijke wereld of expressie van het innerlijk beleven te worden verstaan, maar de daadwerkelijke omvorming van de aardse stof, de vergeestelijking van de materie.

Heel duidelijk komt wat hij als de 'hoogste kunst' beschouwde (waarvoor hij het begrip 'vrije theurgie' gebruikt) tot uitdrukking in zijn op Plato geënte filosofie van de liefde, die hij tussen 1892 en 1894 schrijft, na het stranden van zijn laatste grote liefdesrelatie.

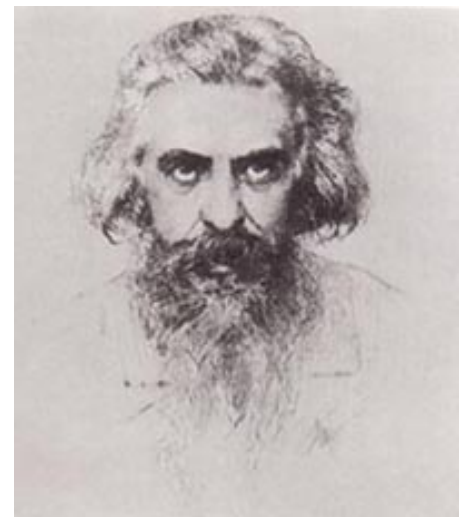
Opgave van de liefde is, zo zegt hij daar, het goddelijke beeld dat in iedere mens leeft te verwerklijken en daardoor tegelijk de fysieke natuur van de mens te vergeestelijken.

Taak van de mens is daarbij om – als vrije en bewuste medeschepper van God – het werk van de natuur voort te zetten en te voltooien. Zo blijkt Solovjovs hernieuwde filosofie vooral een wilfilosofie te zijn, die de mens oproept de weg naar het Rijk Gods te gaan.

In tegenstelling tot vroeger is Solovjovs streven deze laatste jaren niet zozeer op de hervorming van maatschappelijke instituten en op hooggeplaatste personen gericht, maar op de individuele mens. Door schade en schande wijzer geworden beseft hij meer en meer dat het uiteindelijk op de individuele keuze voor goed of kwaad aankomt. Daarbij is het boze voor Solovjov geen abstract gegeven, maar een werkelijk wezen dat volgens hem op een gegeven moment daadwerkelijk op aarde verschijnen zal. Dit moment is zijns inziens niet erg ver weg meer, zoals hij in een brief aan de dichter Velitsjko schrijft.⁷ Dat Solovjov hier een voor gevoel heeft van de door Rudolf Steiner voorspelde incarnatie van Ahriman aan het begin van het derde millennium, in samenhang met de invloed van de derde openbaring van het apocalyptische getal 666, het 'getal van het beest'⁸, in het jaar 1998, moge duidelijk zijn. Dit komt fenomenaal tot uiting in zijn laatste grote werk, *Drie gesprekken over oorlog, vooruitgang en het einde van de wereldgeschiedenis*, met daarin opgenomen de *Korte Vertelling van de Antichrist*.

Ontmoeting met de Sofia

De aanleiding hiertoe vormt wat hij zelf in het Voorwoord hiervan noemt een verandering in de stemming van zijn ziel in 1898. De kiem hiervoor is te vinden in het jaar 1875, wanneer de 22-jarige Solovjov een studiereis naar Londen onderneemt om aldaar de mystieke literatuur over de Sofia, de goddelijk oerwijsheid, te bestuderen. Hoe meer hij over de Sofia leest, hoe meer hij dit wezen voelt naderen. Tot zij hem op een middag, terwijl hij aan zijn leestafel in de grote ronde leeszaal van het Brits Museum zit, daadwerkelijk verschijnt: geheel in een gouden azuurblauw licht gehuld, schouwt haar gelaat hem lieflijk glimlachend aan. Niet de eerste maal in zijn leven is het dat dit hem overkomt, want ook in zijn kinderjaren, als knaap van negen jaar, heeft hij dit geluk al eens mogen smaken.

Tóen was de Sofia echter in haar volle gestalte aan hem verschenen, en nu, na de ontmoeting in het Brits Museum, verlangt hij ernaar haar nog eens ten voeten uit te mogen aanschouwen. 'Wees niet zuinig!', bidt hij daarom zijn vriendin, 'en toon je helemaal aan mij!' Als antwoord op zijn bede hoort Solovjov in zijn binnenste een stem die zegt: 'Op naar Egypte!' Alle verstandelijke overwegingen ten spijt, geeft Solovjov dadelijk aan deze oproep gehoor en na een hachelijk avontuur wordt in de Egyptische woestijn zijn verlangen vervuld en mag hij zijn 'eeuwige vriendin' ten derde male aanschouwen, in heel haar goddelijke schoonheid en glans.⁹ Door Rudolf Steiner is bevestigd dat het bij deze drie ontmoetingen om echte bovenzinnelijke belevenissen gaat.

Twee jaar voor zijn dood, in 1898, verlangt Solovjov ernaar nogmaals de plaatsen te bezoeken waar hij eertijds de Sofia had aanschouwd en hiertoe onderneemt hij wederom een reis naar Egypte, ditmaal per schip vanuit Rusland. Onderweg in de Egeïsche zee overkomt hem kort voor het passeren van de oude stad Troje op de kust van Klein-Azië een gruwelijke gebeurtenis: niet de Sofia is het ditmaal die aan hem verschijnt, maar zeeduivels van allerlei slag. Slechts door hen voor te houden dat Christus is opgestaan, kan Solovjov dit kwaad overwinnen.

Teneinde zo veel mogelijk mensen voor het naderende onheil te kunnen waarschuwen, besluit Solovjov het theoretische geschrift dat hij onder handen heeft af te breken en in plaats daarvan een zo toegankelijk mogelijk boek te schrijven: het hierboven genoemde werk. Meesterlijk qua stijl, vorm en inhoud bezorgde de *Korte Vertelling van de Antichrist* hem terecht wereldfaam. Wie dit verhaal nu leest, staat verbaasd over de actualiteit ervan, zeker na de verbijsterende gebeurtenissen van '11 september'. Vrijwel direct na voltooiing, op 13 augustus 1900, sterft Solovjov aan de gevolgen van een nierziekte, arteriosclerose en ernstige ondervoeding en uitputting. Daarmee was niet alleen een groot filosoof, maar eerst en vooral een groot mens heengegaan.

De etherische Christus

Leven en werk van Vladimir Solovjov overziend blijkt hierin vooral een geest te leven die – zowel door het streven om het mysterie van Golgotha als belangrijkste gebeurtenis in de geschiedenis van de aarde te begrijpen, alsook door de intensiteit en warmte van de beleving – ten zeerste doet denken aan de geest van het vroege christendom. Daarbij kwam het voor Solovjov net als voor de eerste christenen niet alleen aan op het juiste begrip, maar vooral ook op de praktische verwerkelijking van het christendom in een rechtvaardige samenleving, waarin – om met Rudolf Steiner te spreken – 'de onzichtbare Christus koning is'.¹⁰

Het is opmerkelijk dat Rudolf Steiner, wanneer hij over Solovjov spreekt, in één adem ook altijd Christus noemt. Hierbij neemt Steiners voordrachtsserie *Wegen naar Christus* een bijzondere plaats in. Hij brengt hier Solovjovs filosofie namelijk niet alleen met Christus in verband, maar ook met de verschijning van de etherische Christus. Met de Franse filosoof Blaise Pascal noemt hij Solovjov hier als een van de voornaamste vertegenwoordigers van de derde, persoonlijke weg tot Christus (naast die van de evangeliën en de helderziende openbaring): de weg van de bovenzinnelijke ontmoeting met de etherische Christus.¹¹

Deze uitspraak van Rudolf Steiner wordt op een wonderlijke, haast ongemerkte wijze bevestigd door het werk van Solovjov zelf, waarin hij aanraadt in iedere gewetenskwestie het beeld van Christus voor de ziel te plaatsen. Juist deze gewetenskrachten, zo zegt Rudolf Steiner, verbinden de mens met de etherische Christus.

Dit is evenwel niet het enige. Zoals Rudolf Steiner opmerkt, is de Christuskracht sinds het Mysterie van Golgotha in de mens aanwezig.¹² Opdat deze Christuskracht echter 'levend, helemaal levend' kan worden, aldus Rudolf Steiner, dient de mens de 'nieuwe Isis' te zoeken, dat wil zeggen de goddelijke Sofia. Hij maakt duidelijk dat deze Isis, de 'levende geesteswetenschap', die de drie koningen als levende, geestdoordrongen beelden van het heelal nog eigen was, verloren is gegaan en tot de droge mathematisch-mechanische wereld van de tegenwoordige astronomie en de overige natuurwetenschap is geworden. Hierin draaien de sterren volgens amorele, zuiver mechanische wetmatigheden rond. In

een dergelijke wereld is voor het morele geen plaats meer. In werkelijkheid straalt de Isis de mens echter in vele stralende kleuren aurisch uit de kosmos tegemoet. In onze tijd komt het erop aan deze werkelijke Isis te vinden doordat mensen innerlijke geestkrachten in zich opwekken. Pas dan kan de hulp van Christus in hen, die anders donker, duister voor hen blijft, door de goddelijke wijsheid Sofia helemaal met licht doordringen, dat wil zeggen op de juiste wijze begrepen en daardoor ook op de juiste wijze in de mens werkzaam worden. Alleen zo kan, zo besluit Rudolf Steiner, de moderne mensheid ertoe komen de opgaven te vervullen, die haar uit de barbaarse toestanden naar een werkelijke nieuwe civilisatie zullen leiden. Dit is de weg die de koningen-magiërs in onze tijd moeten gaan. Ernaar strevend om de 'eeuwige wereldwaarheden' te begrijpen is Solovjov deze weg uit volle overtuiging gegaan, als een 'moderne wijze uit het oosten'.

Kort voor zijn dood vertrouwde Solovjov zijn lievelingsbroer Michail toe, dat zijn opdracht er niet uitsluitend in bestond 'om filosofische werken te schrijven; alles wat hij geschreven had was slechts de proloog tot zijn verdere activiteit'. In het geheim verlangde hij er naar – met name sinds zijn visioen van de Sofia – om 'met een grote Egyptische kaars voor de mensen uit te gaan' (Isis was de belangrijkste godin van Egypte). Solovjovs leven kennende kunnen we nu ook begrijpen wat dit betekent: als bringer van het hem door zijn 'eeuwige vriendin' geschonken licht wil hij ons voorgaan op de weg naar het ware Shambala, het rijk van de etherische Christus. Want 'niet doordat er van buitenaf alleen iets intreedt, zal Christus in de loop van de twintigste eeuw in Zijn geestelijke gestalte verschijnen, maar doordat de mensen de kracht vinden die door de heilige Sofia wordt vertegenwoordigd'. Christus en Sofia: in deze twee namen ligt de hele waarheid van Solovjovs levensfilosofie besloten.

Ton Jansen is auteur van *Leven en werk van Solovjov in het licht van zijn filosofie van de liefde* (Perun Boeken, Bergen op Zoom 2001). Daarnaast vertaalde hij Solovjovs filosofie van de liefde in het Nederlands: *Over liefde* (Uitgeverij Damon, Budel 2001).

Noten (ga terug met de terugknop van uw browser)

1. Rudolf Steiner op 15 juni 1915, in *Das Geheimnis des Todes* (GA 159).
2. Vladimir Solovjov, *Geschichte und Zukunft der Theokratie*, Vorwort. In: *Werke*, Band II, pag. 363.
3. Brief van 2 augustus 1873 aan Jekaterina Vladimirovna Romanova. In: *Werke*, Ergänzungsband, pag. 50.
4. Geciteerd volgens Ludolf Müller, *Solov'evs Leben und Werk*. In: *Werke*, Ergänzungsband, pag. 21-22.
5. Rudolf Steiner, *Einige Worte über Solovjeff als Zusatz zum vorangehenden Vorwort*. In: Wladimir Solovjeff, *Ausgewählte Werke*, Band III. Der kommende Tag, Stuttgart 1921, pag. XII.
6. Rudolf Steiner op 19 september 1924, in *Karma-onderzoek 5* (WV-b6).
7. Vladimir Solovjov, *Werke*, Ergänzungsband, pag. 184.
8. Nieuwe Testament, Openbaring van Johannes (13: 18).
9. Solovjov schreef deze belevingen pas 23 jaar na dato, twee jaar voor zijn dood, met Michaël 1898 in drie dagen op, in het lange autobiografische gedicht *Tri Svidanija* ('Drie ontmoetingen') (*Werke*, Ergänzungsband, pag. 267-275).
10. Rudolf Steiner op 2 november 1918, in *Geschichtliche Symptomatologie* (GA 185).
11. Rudolf Steiner op 7 oktober 1911, in *Wegen naar Christus* (WV-c2).
12. Zie voor het navolgende Rudolf Steiner, *Die Brücke zwischen der Weltgeistigkeit und dem Physischen des Menschen. Die Suche nach der neuen Isis, der göttlichen Sophia* (GA 202), vooral de voordrachten op 24 en 25 december 1920.

